

Blood Dealing from Moral Perspective in International Documents and Legal Systems

Mahmoud Abbasi¹, Hossein Shafiee²

Ali Akbar Pourfathollah³, Ahmad Ommi⁴

Abstract

Buying and selling blood as a common way to provide blood and blood products always have pros and cons. The unique feature of blood with compare to other organs of the body, attention to the blood donors as a permanent and renewable source, ease of transfusion, contributed medical and special applications of this vital element and its products in the fields of pharmaceutical, have led to goods assumption field as well as misuses, and, regardless of the risks of distributing contaminated blood, would jeopardize the moral and human values such as altruism and, put humans as a property. This ends in the intervention of international organizations through making statement, declaration, recommendations and resolutions and consequently, the development of legal systems in order to maintain the dignity and supreme dignity of humans. This study shows that buying and selling blood must be without commodity conception, with respect to being necessary to human life and to monitor the state and the full legislation in this area can be applied.

Keywords

Blood, Ethics, Blood Sale, Commodity Conception, International Documents

Please cite this article as: Abbasi M, Shafiee H, Pourfathollah AA, Ommi A. Blood Dealing from Moral Perspective in International Documents and Legal Systems. *Iran J Med Law* 2016; 10(38): 7-21.

1. PhD, Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences and Health Services, Tehran, Iran.

2. PhD, Faculty of Law, Kharazmi University, Tehran, Iran.

3. PhD, Faculty of Medical Sciences, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

4 PhD Candidate, Faculty of Law, Kharazmi University, Tehran, Iran.
(Corresponding author) Email: ahmad.ommi@yahoo.com

Original Article Received: 10 July 2016 Accepted: 15 September 2016

دیدگاه اخلاقی خرید و فروش خون در اسناد بین‌المللی و نظام‌های حقوقی

محمود عباسی^۱حسین شفیعی^۲علی اکبر پورفتح‌الله^۳احمد امی^۴

چکیده

خرید و فروش خون به عنوان یکی از راه‌های متداول تهیه خون و فرآورده‌های خونی همواره مخالفین و موافقین خود را داشته است. خصوصیات و ویژگی‌های منحصر به فرد این عضو از بدن در مقایسه با سایر اعضا، توجه به اهداکننده به عنوان یک منبع تجدیدپذیر و دائمی تهیه خون، سهولت انتقال، تأثیرات به سزای پزشکی و کاربرد ویژه این عنصر حیاتی و فرآورده‌های آن در زمینه‌های دارویی، زمینه کالانگاری، خرید و فروش و سوء استفاده از آن را فراهم نموده و صرف‌نظر از مخاطرات ناشی از توزیع خون آلوده، باعث به خطر افتادن ارزش‌های اخلاقی و انسانی از قبیل نوع‌دوستی گردیده و انسان را در ردیف اشیا و اموال قرار داده است. این امر، موجب دخالت سازمان‌های بین‌المللی از طریق صدور بیانیه، اعلامیه، توصیه‌نامه و تصویب قطع‌نامه و به تبع آن، تحول نظام‌های حقوقی در جهت حفظ کرامت و شأن والای انسانی گردید. بررسی این موارد نشان می‌دهد که خرید و فروش خون، باید بدون کالانگاری، همراه با رعایت جانب ضرورت برای نجات جان انسان و با نظارت کامل دولت‌ها و قانونگذاری کامل و بدون ابهام در این زمینه، صورت پذیرد.

واژگان کلیدی

خون، اخلاق، خرید و فروش خون، کالانگاری، اسناد بین‌المللی

۱. دانشیار، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۳. استاد، دانشکده علوم پزشکی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۴. دانشجوی دکتری فقه و حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده

Email: ahmad.ommi@yahoo.com

مسئول)

مقدمه

گرایش به اخلاق از امور فطری است که خداوند در نهاد آدمی قرار داده است. پیامبران الهی نیز با تکیه بر ارزش‌های اخلاقی، مردم را به انجام نیکی‌ها و دوری از پلیدی‌ها در ابعاد گوناگون زندگی دعوت کرده‌اند. دانش اخلاق که به دنبال تبیین فضایل و رذایل نفسانی و راه‌های کسب فضایل و دفع رذایل است، در قالب اخلاق هنجاری کاربردی و کلی تبیین می‌شود. به عبارت دیگر غایت علم اخلاق مصون‌داشتن سلوک و رفتار انسان‌ها از خطا و انحراف است، به نحوی که افعال و مقاصد انسان، معتدل و از تقلیدهای کورکورانه و هواهای نفسانی دور باشد (۱). اخلاق پزشکی یکی از شاخه‌های اخلاقی کاربردی است که در مقام تشخیص درست و نادرست اخلاقی در حیطه پزشکی برآمده و برای حل مشکلاتی که در نتیجه پیشرفت تکنولوژی و تحقیقات زیست‌شناسی پدید آمده است، تلاش می‌کند (۲).

پیچیدگی دنیای امروز در ابعاد مختلف زندگی باعث شده تا اخلاق در حرف مختلف به صورت جداگانه مطرح گردد (۳). حرف بالینی و پزشکی از این امر مستثنی نشده‌اند، هرچند در گذشته دور نه تنها اجزای بدن انسان، بلکه کلیت انسان و حتی شخصیت وی از ارزش و احترام خاصی برخوردار نبود، اما امروزه و از زمان لغو برده‌داری، شأن و شخصیت انسانی رفته‌رفته جایگاه اصلی خود را به دست آورده و دیگر انسان نمی‌تواند موضوع خرید و فروش قرار گیرد. با این وجود در چند دهه اخیر اعضای بدن، به عنوان جایگزین تمامیت جسمانی انسانی در معرض سوء استفاده و مبادله قرار گرفته‌اند. امروزه خون انسان به دلیل ویژگی‌های خاصی که دارد مورد داد و ستد قرار می‌گیرد. با توسعه علم، استفاده و کاربرد درمانی خون مطرح شد و حجامت برای کاهش آلام و درمان بیماری‌ها در جوامع انسانی توسعه یافت.

امروزه طب انتقال خون مجموعه‌ای ارزشمند را از کاربرد خون به عنوان ابزار حیات تا روش‌های جداسازی اجزای خون با اهداف درمانی، گسترش داده که با کاربردی مشخص مورد استفاده قرار می‌گیرند (۴). طب انتقال خون و اهدای خون به عنوان یکی از مراحل درمانی در علم پزشکی جایگاه قابل توجهی داشته و آثار متعددی را هم از جنبه پزشکی و هم از بُعد حقوقی دربر دارد. از لحاظ پزشکی انتقال خون برای دهنده و گیرنده خون می‌تواند تبعات جسمی و حتی روحی داشته باشد. انتقال عفونت‌های ناشی از پاتوژن‌ها به گیرنده خون یا مشتقات آن نیز از عوارض جانبی بسیار مهم انتقال خون می‌باشند که آگاه‌نمودن افراد از این

تبعات، امری لازم است. خون و فرآورده‌های آن به عنوان یکی از ارکان اصلی طب انتقال خون دارای ویژگی‌های خاصی می‌باشد. مایع‌بودن، سهولت قابلیت انتقال و همچنین ریسک بالای انتقال خون به دلیل کشف بیماری‌های نوظهور و نوپدید در جریان انتقال، این عضو را نسبت به سایر اعضا متمایز نموده است. نحوه تأمین خون مورد نیاز فرد، تأثیر به سزایی در نتیجه آزمایشات صورت‌گرفته از لحاظ ایمنی و سلامت خون دارد.

همچنین استفاده دارویی از فرآورده‌های خونی و تبدیل آن به یک صنعت تجاری پررونق، به بهانه نجات حیات انسان زمینه دلالی و سوء استفاده را در زمینه خرید و فروش خون و کالانگاری آن فراهم آورده و همه این دلایل دست به دست هم داده است تا نظام حقوق بین‌الملل با صدور بیانیه، اعلامیه، توصیه‌نامه و یا قطع‌نامه، سیاست ملی خون کشورها را به سمت اصول اخلاقی معطوف کرده و کشورهای مختلف نیز با توجه به تأثیر، جایگاه و اهمیت خون در نظام حقوقی آن‌ها در این زمینه اقدام به تقنین نمایند. در برخی کشورها از جمله انگلستان به موجب قانون بافت انسانی مصوب سال ۲۰۰۴، دریافت و پرداخت پول در قبال انتقال سلول‌های انسانی جرم است و در برخی دیگر از کشورها مانند اسکاتلند طبق قانون بافت انسانی مصوب سال ۲۰۰۶، دادن یا اخذ پاداش در قبال تهیه اجزای بدن انسان جرم محسوب می‌شود.

در انگلستان و اسکاتلند، مو و اسکلت را کالا فرض می‌کنند. این وضعیت در مورد خرید و فروش اجزای دیگر از جمله مو، شیر مادر، دندان‌ها، خون و فرآورده‌های آن ممکن است متفاوت باشد. در کشور سوئد به استناد بند ۲ ماده ۱۵ قانون پیوند اعضا، فروش مو، شیر پستان و دندان‌ها اگر با رضایت اهداکننده صورت گیرد، مجاز است. در حقوق لهستان چنین اجزایی بعد از انتقال، کالا محسوب می‌شوند (۵)، ولی نسبت به مسأله انتقال یا فروش خون، سیاست ملی کشورها در کنار ضرورت تأمین خون و فرآورده‌های خونی مورد نیاز کشور با یک رویکرد اخلاقی همراه است که حقوق بین‌الملل تأثیر به سزایی در آن داشته است. در این تحقیق به جایگاه اخلاقی تهیه خون در نظام حقوق بین‌المللی و سایر نظام‌های حقوقی خواهیم پرداخت.

در نظام حقوق بین‌الملل

لازمه شخصیت انسان عوامل و مواردی هستند که در معرض آسیب قرار می‌گیرند. بدن یک انسان زنده و اجزای آن لازمه شخصیت انسانی بوده و به آن وابسته است. به این جهت حتی جسد انسان بخشی از شخصیت متوفی است و بنابراین نمی‌تواند شیء محسوب شود (۶). به این جهت امروزه هرچند برخی از کشورها به دلایل مختلف از جمله کمبود خون و یا فرآورده‌ها و مشتقات خونی خرید و فروش خون را مجاز شمرده‌اند، اما در حقوق بین‌الملل به موجب اسناد بین‌المللی و قوانین اغلب کشورها با نسق و سیاقی اخلاقی به این موضوع می‌نگرند و خرید و فروش خون را مخالف شأن و کرامت انسانی دانسته و آن را به دلایلی مجاز ندانسته‌اند.

۱- دلایل نهی از خرید و فروش خون

سه دلیل برای نهی از این عمل می‌توان متصور شد. اولاً نوع دوستی و وظیفه نجات جان دیگران، ایجاب می‌کند که اگر کمک به دیگران ما را در معرض خطر قرار ندهد به دیگران کمک نماییم. این وظیفه از برخی حمایت‌های قانونی عمومی نیز برخوردار است (۷). بر این اساس، خون به عنوان یکی از عناصر حیاتی و حیات‌بخش باید به صورت اهدایی به دیگران منتقل شود و مورد خرید و فروش قرار نگیرد. به عبارت دیگر به جهت این‌که هدف از این نوع دوستی، اهدای زندگی به سایر افراد است بنابراین باید اصل را نه کسب سود از طریق فروش خون، بلکه نجات جان دیگران قرار دهیم. در سال ۱۹۷۰، ریچارد تیموس، جامعه‌شناس بریتانیایی در مدرسه اقتصاد لندن، در کتاب خود به نام «هدیه مبتنی بر رابطه»، استدلال نموده که نوع دوستی باید یک عنصر بنیادین سیاست خون ملی باشد (۸).

ثانیاً خرید و فروش نمودن خون، کالاانگاری آن است. کالا یک شیء تجاری است که می‌تواند در بازار با ارزش خاصی خرید و فروش گردد. با این حال، همیشه به عنوان کالا در نظر گرفته نمی‌شود. در دوره‌های مختلف در غرب، احساسات مذهبی، اخلاقی و قانونی به دنبال نگاه‌داشتن بدن انسان به دور از تجارت به عنوان یک کالا بوده‌اند. به عنوان مثال، حداقل از قرن هفدهم، در حقوق کامن‌لا مقرر گردید که هیچ مالکیتی بر بدن وجود ندارد (۹). برخی اشیاء قابل عرضه نیستند و نباید با آن‌ها به عنوان یک کالا برخورد شود، اگر شیء قابل بهره‌وری نباشد، معاملات بازار در این موارد به شکل غیر مجاز از لحاظ تخصیص و سازمان اجتماعی انجام می‌شوند (۱۰).

ثالثاً طبق نظریه تمایز «افراد» از «اشیا»، هر چیزی نباید به عنوان شیء، مورد خرید و فروش قرار گردد؛ افراد، به عنوان انسان‌های دارای اراده، آزاد و محق احترام هستند و هرگز نباید به عنوان اشیا یا به نحوی که کالا قلمداد گردد، با آن‌ها برخورد شود. مواد بدن مانند خون، آن چنان با تمامیت ما به مثابه بشر مرتبط است که نماد و عناصر کرامت و شخصیت انسانی محسوب می‌شوند (۱۱). برای مثال توجه به یک اهداکننده به عنوان یک منبع دائمی تجدیدپذیر از خون، باعث تقلیل ارزش انسان به یک شیء می‌شود، حتی اگر خون انسان را در موارد ضروری و محدود، «شیء» به حساب آوریم، در واقع از این حیث است که در شمول تعریف قانونی از شیء قرار می‌گیرد، مثلاً در لایحه قانون مدنی جمهوری چین مقرر شده بود «شیء عبارت است از هر چیز با ارزش و ملموسی که از لحاظ فیزیکی و مادی توسط شخص قابل کنترل می‌باشد» (۱۲).

۱-۱- دیدگاه اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی: در توصیه‌نامه ۱۹۷۵ توسط مجمع بهداشت جهانی تصویب شد که سازمان بهداشت جهانی (WHO) ارتقا و توسعه «خدمات ملی خون بر اساس اهدای داوطلبانه و تبرعی» را بر عهده بگیرد (۱۳). یکی از موضوعات مهمی که این توصیه‌نامه، به عنوان نگرانی خود مد نظر قرار داد «فعالیت گسترده و فزاینده شرکت‌های خصوصی در تلاش برای ایجاد پروژه‌های تجاری جمع‌آوری خون و پلاسمافریزیس در کشورهای در حال توسعه» بود.

صلیب سرخ بین‌المللی در سال ۱۹۷۳ رسماً اعلام کرده بود که اهدای خون باید داوطلبانه، بدون اجرت و با انگیزه‌ای مبتنی بر اصول انسانی و بشردوستانه باشد. در سال ۱۹۸۱، صلیب سرخ، قطع‌نامه سازمان بهداشت جهانی را تأیید کرد و در سال ۱۹۹۰ پس از تأیید مجدد موقعیت خود، اعلام کرد که «اهدای داوطلبانه و تبرعی خون به عنوان ایمنی‌ترین نوع اهدای خون به گیرندگان در نظر گرفته شده است» (۱۴). توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی و انجمن جوامع صلیب سرخ در مورد ترویج اهدای داوطلبانه و تبرعی خون و پلاسما، همگی نشأت‌گرفته از شأنیت بالایی است که برای انسان در نظر گرفته شده است.

در ماده ۲۱ کنوانسیون حقوق بشر و داورای شورای اروپا، مصوب ۱۹۹۷ نیز مقرر شده است «بدن انسان و اجزای آن نباید، منجر به منافع مالی گردد». مواد ۹ و ۱۴ قطع‌نامه (۲۹) ۷۸ شورای اروپا مصوب ۱۹۷۹، ماهیت بلاعوض اهدای اعضای انسانی را ایجاد نمودند. بنابراین هیچ

قیمتی، بالا یا پایین نباید روی این اعضا گذاشته شود. در این توصیه‌نامه، به کشورهای عضو توصیه می‌شود که با توجه به هدف‌های انسان‌دوستانه، اعضای انسان را از تمام مسؤولیت‌های ناشی از واردات و صادرات و مالیات و سایر حقوق مرتبط با کالاها معاف کنند.

سیاست شورای اروپا مبنی بر این است که بدن انسان، نه یک شیء است و نه قابل تجارت. این سیاست به عنوان یکی از استدلال‌های برجسته علیه تجارت زیستی اعمال می‌شود و همچنین مطابق با رویه انتقال مالکیت در قانون مدنی اروپایی است. این خط مشی که اعضای بدن انسان نباید قیمت‌گذاری شوند، منطبق با مقررات مذکوره می‌باشد. به علاوه، منطبق بر فلسفه اخلاقی برخی فیلسوف‌های قرن نوزدهم از جمله امانوئل کانت نیز است. کانت معتقد بود که قیمت‌گذاری روی هر چیزی، آن را قابل تعویض و جایگزین می‌کند و هر چیزی که برتر از قیمت‌گذاری باشد، هیچ معادلی ندارد و دارای شأن و احترام است (۹). بر اساس این دیدگاه، معافیت از حقوق گمرکی و سیاست‌های غیر انتفاعی و غیر سودجویانه در نقل و انتقالات بافت انسانی ممکن است تأییدی بر احترام ذاتی برای کرامت انسانی باشد.

در سال ۱۹۸۸، شورای اروپا توجه خود را از ایدز و ایمنی به مسائل مربوط به ساختار خدمات ملی خون گسترش داد و اصول خودکفایی، استفاده بهینه و حمایت از اهداکننده را در توصیه‌نامه ۱۹۸۸ بر اداره و ساختار خدمات انتقال خون ملی اعمال کرد. توصیه‌نامه، دو مورد از قدیمی‌ترین اصول خود را گسترش داد. این توصیه‌نامه به همبستگی انسانی به عنوان «اساس اهدای خون» اشاره و به مقامات بهداشتی هر کشور به جبران سریع و کافی آسیب‌های ناشی از خون اهداشده سفارش می‌کند. توصیه‌نامه همچنین بر حمایت از اهدای تبرعی و بدون دستمزد تأکید نموده و دیدگاه شورای اروپا را در مورد زیرساخت‌های غیر انتفاعی جمع‌آوری خون، گسترش می‌دهد.

در سال ۱۹۹۵، شورای اروپا اولین بیانیه رسمی خود را در مورد سیاست خون که در آن از اصطلاح «اصول اخلاقی» استفاده شده، ارائه کرده است. این اصطلاح پس از آن نیز در یک اعلامیه در حمایت از اهداکنندگان به کار رفته است. اصول اخلاقی به طور کلی با بیانیه‌های قبل از آن در خصوص استفاده بهینه و غیر اتلافانه (ماده ۴)، حمایت از اهداکننده و گیرنده (ماده ۳) و اهدای داوطلبانه و بدون دستمزد (ماده ۱) ادغام گردید.

تغییرات در قوانین اروپایی در سال‌های اخیر، نقش‌های مهمی در سیاست خون اروپا داشته است که یکی از آن‌ها، تبادل نظر جهت انعکاس مسائل اخلاقی است. این سیاست‌ها در عرصه تهیه و مبادله خون حاکی از رویکرد اخلاقی سازمان‌های بین‌المللی نسبت به این موضوع بر مبنای کرامت انسانی است.

۲- دیدگاه نظام‌های حقوقی

کشورهای مختلف با توجه به تأثیر، جایگاه و اهمیت خون در نظام حقوقی آن‌ها اقدام به تقنین نموده و این موضوع را از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند. شأن و کرامت انسانی باعث شده است تا جایگاه اخلاقی نحوه تبادل و تأمین نیازهای خون و فرآورده‌های خونی بیماران در روند انتقال خون از نظر حقوق دانان پنهان نماند و به تبع در قوانین این کشورها نیز انعکاس یابد.

۱-۲- انعکاس اخلاقی موضوع در نظام قانونی کشورها: از سال ۱۹۵۲ هنگامی که سازمان خدمات خون، دارای مسؤولیت دولتی شد، فرانسه به طور رسمی، «سود» هزینه‌های غربالگری خون و فرآورده‌های خونی را ممنوع کرد. در سال ۱۹۵۲، جهت استفاده درمانی از خون، در قانون، مقرراتی در مورد کنترل عمومی، طرح صدور مجوز و استانداردهایی برای خون و پلاسما در نظر گرفته شد. کمیته ملی اخلاق زیستی فرانسه، در سال ۱۹۹۱ بر مبنای یک نظریه اخلاقی در مورد محصولات خون و تجاری کردن بدن، رایگان بودن، احترام به اهداکننده و اصول غیر انتفاعی را به عنوان ارزش‌های اساسی شناسایی کرده که برای مدت طولانی سیستم خون فرانسه از آن الهام گرفته است.

در سال ۱۹۹۴-۱۹۹۳، فرانسه، قوانین انتقال خون و اخلاق زیستی را به تصویب رساند. این قانونگذاری طیف وسیعی از اصول را در قوانین سلامت عمومی فرانسه به صورت الزام درآورد که یکی از موارد آن «مصونیت شخصیت انسان» است (۱۴). فرانسه روند بازتاب اخلاقی بر سیاست خون اروپا را تحت تأثیر قرار داده است. نظریه اخلاقی ۱۹۹۱ در مورد محصولات خون در میان مجموعه اخلاق زیستی ملی جایگاه خاصی دارد. این نظریه الهام‌بخش نظریه ۱۹۹۳ گروه اخلاقی اتحادیه اروپا بود و روش‌های مذاکرات اخلاقی رسمی روی این موضوعات، یک نگرش جدید برای انعکاس و ایجاد سیاست خون ملی ارائه داده است.

در مقابل این جریان و ممنوعیت‌های اخلاقی خرید و فروش خون، برخی کشورها، مبانی قانونی و سیاست عمومی خود را بر مبنای نظریات کالایی (کالانگاری) قرار داده‌اند. به طور معمول، استدلال آن‌ها این است که فروش و یا انگیزه‌های مالی برای جلوگیری از آسیب بیشتر و اجتناب از درد و رنج قابل اجتناب انسانی، بیماری یا مرگ که از کمبود مداوم و حاد بافت به وجود می‌آیند، لازم است. از لحاظ اخلاقی بهتر است که ابتدا همه نیازهای بیماران در نظر گرفته شوند، سپس در مورد جنبه اخلاقی پرداخت پول به اهداکنندگان نگران باشیم (۱۵). این استدلال بیشتر متکی بر شواهد تجربی است به این معنی که سیستم‌های عدم پرداخت به اهداکننده در دستیابی به عرضه کافی بافت انسانی، ممکن است ادعای ضرورت را رد نماید (۱۶). نظریه «ضرورت»، هم به لحاظ تاریخی و هم در استدلال‌های جدید بر فروش پلاسما و اعضا و بافت انسانی متکی بوده است که یک استدلال پرتکرار و قوی می‌باشد.

در کنار ادعای «ضرورت» برای توجیه کالانگاری خون، در تحلیل عده‌ای، توجیه این امر، توسعه «اصل بی‌طرفی مالی (Financial Neutrality Principle)» است که یکی از استدلال‌های پیشرو برای پرداخت برخی از هزینه‌ها در نظر گرفته شده و برای حذف موانع مالی اهدا، ناشی از هزینه‌های سفر و وعده غذایی یا حتی درآمد قطعی می‌باشد. چنین پرداخت‌هایی این اثر منطقی و عقلانی را در بر دارد که «اهداننده نباید در اثر اهدا، متحمل ضرر مالی شود» (۹). تفصیل فوق در واقع مؤید خرید و فروش خون و کالانگاری مطلق این بافت انسانی نیست، بلکه شاید بتوان گفت تحلیل‌های موجود در توجیه «پرداخت در قبال دریافت خون» به نوعی حمایت آن‌ها از شأن و کرامت انسانی می‌باشد، زیرا اولاً اقدام درصدد توجیه جواز خرید و فروش خون، دال بر اهمیت موضوع در نزد مقنین این کشورها است، زیرا در صورت مجوز بی‌چون و چرا برای این امر، دلیلی برای توجیه وجود نداشت؛ ثانیاً «ضرورت» دانستن خرید و فروش خون خود استثنایی بر عدم جواز خرید و فروش این عنصر است؛ ثالثاً استناد به «اصل بی‌طرفی مالی» در برخی از کشورها نیز مؤید جواز خرید و فروش نیست، بلکه در واقع صرفاً جبران هزینه‌هایی است که در جهت اهدای خون بر دهنده خون تحمیل می‌شود که باید جبران شود. بدین جهت است که در کشورهایی مانند آلمان که به طور گسترده‌ای در قبال خون و پلاسما پول پرداخت می‌کنند، پرداخت پول به اهداکنندگان را مغایر سیاست خون اروپا ندانسته و این‌گونه استدلال نموده‌اند که یک «سیستم متمایز از بازپرداخت» برای سفر و هزینه فرصت

اهداننده، مطابق با تعریف شورای اروپا از «داوطلبانه، اهدای بدون پرداخت» است. ماده ۱۰ قانون انتقال خون آلمان مصوب ۱۹۹۸، به عبارتی مانند «نیاز به رضایت آگاهانه اهدانندگان»، «تشریح مفاد و مدارک پزشکی و محرمانه بودن»، «ایجاد گروه کاری مشورتی در مورد خون» پرداخته و مقرر می‌کند که خون اهداشده یا ترکیبات خون «باید بدون دستمزد باشد»، هر چند «ممکن است به فرد دهنده بازپرداخت صورت گیرد». در هلند، قانون حاکم بر انتقال خون، مصوب ۱۹۸۸ به طور مستقیم به تبادل مالی در جمع‌آوری خون اشاره دارد. این قانون مقرر نموده است که اهدانندگان «ممکن است تنها برای جبران هزینه‌های معقول و منطقی متحمل شده، پولی دریافت کنند»؛ رابعاً کشورهایی که پرداخت هزینه به اهدانندگان را مجاز شمرده‌اند بر روی این موضوع نظارت و کنترل دارند. در فرانسه، مقدار پولی که برای هزینه‌ها باید به اهدانندگان پرداخت شود را تعیین می‌کنند. همچنین نظام‌های بیمه درمانی در کشورهایی مانند کانادا به کنترل قیمت ورودی‌های پزشکی تمایل دارند. در برخی از کشورها نیز به دلیل وجود مشکلاتی که در سیاست تهیه خون ملی خود با آن‌ها رو به رو هستند، مواضع متفاوت دیگری نسبت به این موضوع در قوانین خود اتخاذ نموده‌اند. مثلاً در کانادا علی‌رغم این‌که در تحولات سیاست عمومی و قانونی، در دهه‌های گذشته، تعهد رسمی به نوع دوستی مشهود بوده و پس از آن، توسعه اصول ملی خون و تصویب قوانین اهدای بافت، برای تثبیت نوع دوستی به عنوان یک سیاست عمومی مرجح در تهیه بافت برای استفاده درمانی ادغام شدند. نوع دوستی و اخلاق «اهدای زندگی»، نیز بخش رسمی از سیستم خون ملی این کشور در دهه ۱۹۷۰ شد. با این وجود پلاسما در این کشور با تکیه بر واردات از ایالات متحده صورت می‌گیرد که به نظر می‌رسد تأمین منابع پلاسما از ایالات متحده منطبق بر اصول کفایت و به صرفه بودن باشد. خصوصاً این‌که تولید محصولات پلاسما برای کانادا، از لحاظ اقتصادی یا فنی امکان‌پذیر نیست. از این نقطه نظر، تکیه بر پلاسمای اهدایی در قبال پرداخت، ممکن است به عنوان یک استثنای موجه بر اصل اراده و نوع دوستی در سیاست ملی خون در نظر گرفته شود.

در ماده ۹۴۷ قانون مدنی یونان به طور کلی برخی از اعضای بدن انسان مانند خون و مورا، جدای از تمامیت جسمانی یک انسان زنده در نظر گرفته است. جسد مومیایی شده یا اسکلت را نیز غیر مرتبط با شخصیت انسان دانسته و بدین جهت مقرر داشته که این موارد می‌توانند موضوع یک معامله قرار گیرند. در بند اول ماده ۹۵ لایحه قانون مدنی چین «اشیا، افعال، حقوق

شخصیت و مالکیت فکری» را مشمول موضوعات حقوق مدنی دانسته و در بند سوم همین ماده مقرر داشته «اندام‌های داخلی یک انسان، خون، مغز، بافت، اسپرم، تخمک و دیگر اندام‌ها ممکن است موضوع حقوق مدنی قرار گیرند. این موارد مخالف نظم عمومی نبوده و در چارچوب محدودیت‌های اخلاق حسنه می‌باشند» (۱۲).

۲-۲- نظام حقوقی ایران: قانونگذار ایران با الهام از فقه امامیه جنبه شخصیت و شأن و کرامت انسانی را در قانونگذاری مورد توجه ویژه قرار داده و احترام به این مهم را نه تنها در خصوص انسان دارای حیات، بلکه برای میت نیز ضروری دانسته است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در بند ۶ از اصل دوم، نظام جمهوری اسلامی ایران را نظامی بر پایه ایمان به اصل «کرامت و ارزش والای انسانی و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا»، در کنار اصول اعتقادی دین اسلام و مذهب شیعه قرار داده است. علاوه بر این در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با وضع اصول دیگری از جمله اصول منع شکنجه (اصل ۳۸)، اصل منع هتک حرمت و حیثیت دستگیرشدگان و زندانیان قانونی (اصل ۳۹)، حقوق برابر اقوام و قبایل (اصل ۱۹)، رفع تبعیض ناروا (بند ۹ اصل ۳)، منع هتک حیثیت (اصل ۲۲)، منع تبعید یا تغییر یا تغییر اقامت اجباری (اصل ۳۳)، منع دستگیری غیر قانونی (اصل ۳۲) و تصویب قوانین عادی دیگر و وضع مجازات برای افرادی که اصول مذکور را نقض نمایند، احترام به حیثیت انسانی را مورد توجه قرار داده است.

خروج عنوان مجرمانه فعل ربودن انسان از ذیل عنوان «سرقه» و قراردادن آن تحت عناوین «آدم‌ربایی» و «قاچاق انسان» در حقوق (۱۷-۱۸)، فقه (۱۹-۲۰) و تعریف قانونی آن با این بیان «هر کس به قصد مطالبه وجه یا مال، یا به قصد انتقام یا به هر منظور دیگری به عنف یا تهدید یا حيله یا به هر نحو دیگر شخصاً یا توسط دیگری شخصی را برباید یا مخفی کند به حبس از پنج تا پانزده سال محکوم خواهد شد.» ماده ۶۲۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ صدقی بر این مدعا است. با این وجود مسئولیت‌های مرتبط با طب انتقال خون در نظام قانونی ایران مورد اشاره مستقل قرار نگرفته است، ولی با وجود اندک بودن منابع قانونی در زمینه طب انتقال خون، اساسنامه سازمان انتقال خون ایران مصوب ۶۳ در ماده ۴ مقرر داشته «تهیه، تأمین و توزیع خون برای مصرف‌کننده در سراسر کشور رایگان می‌باشد.»

اولاً این ماده به طور ضمنی دلالت بر دیدگاه اخلاقی قانونگذار و در نظر گرفتن کرامت انسانی دارد و تنها استثنای وارد بر این ماده تبصره آن است که بیان داشته «در غیر موارد اورژانس سازمان می‌تواند اعطای خون را به بیمار مشروط به جایگزینی تمام یا قسمتی از خون مصرف‌شده توسط بستگان سالم بیمار بنماید» که در ادامه این تبصره این شرط را نیز به نوعی تضعیف کرده و اشعار داشته «چنانچه بیمار به هر نحوی احتیاج به خون داشته و فامیلی هم نداشته باشد، جایگزینی خون مطرح نخواهد بود»؛ ثانیاً نه تنها خون، بلکه مشتقات و فرآورده‌های خونی نیز مشمول این ماده می‌شوند و قابل خرید و فروش نیست، زیرا به تصریح ماده ۱ اساسنامه، سازمان انتقال خون ماهیت غیر انتفاعی دارد، اما نکته مهم در این اساسنامه اشاره به منابع مالی سازمان انتقال خون در ماده ۱۵ است که در بند سوم آن «درآمدهای حاصل از انجام خدمات و فروش فرآورده‌های سازمان» را یکی از منابع تأمین مالی سازمان دانسته است. در ماده ۱۵ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳ نیز به سازمان انتقال خون اجازه داده است درآمدهای حاصل از فروش فرآورده‌های خون و خدمات آزمایشگاهی را به حساب درآمد عمومی کشور واریز نماید. این درآمدها نه در قبال خون و فرآورده‌های آن، بلکه به دلیل هزینه‌های هنگفت صورت‌گرفته برای اخذ، آزمایش و غربالگری خون و استخراج فرآورده‌های آن است.

ممنوعیت خرید و فروش خون، به نحو دیگر نیز پیش‌بینی و مورد تأکید قرار گرفته است. ماده ۲۷ «آیین‌نامه فعالیت بانک خون بیمارستان‌ها» مصوب ۱۳۸۰ مقرر می‌دارد «مؤسسات درمانی به هیچ وجه حق دریافت وجهی بابت تأمین خون و فرآورده‌های آن از بیمارستان را ندارند». در ماده ۲۸ همین آیین‌نامه بیان شده است که «مؤسسات درمانی و واحد بانک خون حق تحویل، ارسال و فروش خون و فرآورده‌های آن را به بیماران یا مطب‌ها یا آزمایشگاه‌ها یا بیمارستان‌های دیگر ندارند»، هرچند این آیین‌نامه به موجب «آیین‌نامه فعالیت بانک خون و بخش‌های مصرف‌کننده خون و فرآورده‌های آن در مراکز درمانی» نسخ شد، ولی مواد ۲۷ و ۲۸ آیین‌نامه سابق در مواد ۳۰ و ۳۱ آیین‌نامه اخیر متبلور شده است.

خون و سایر اعضای بدن به نوعی مرتبط به تمامیت جسمی انسان است، صرف نظر از نوع رابطه انسان با اعضای بدن خود، وی حق ندارد عملی را انجام دهد که خلاف شأن و کرامت وی باشد.

نتیجه‌گیری

اصل کرامت انسانی به طور مسلم در جامعه بین‌المللی و نظام حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه مورد شناسایی قرار گرفته و به وسیله وضع استانداردها و قواعد حقوق بشر بین‌المللی، حفظ و حمایت شده و شیوه‌هایی که منجر به نقض کرامت انسانی می‌شود، محدود یا ممنوع شده‌اند. به کارگیری بدن انسان و اجزای آن به عنوان منبع کسب درآمد و نقض بسیاری از حقوق بشر از جمله شکنجه و رفتارهای غیر انسانی بی‌تردید مغایر با کرامت انسانی محسوب می‌شوند (۲۱).

امروزه با پیشرفت علم پزشکی، در کنار سایر اعضا، خون و فرآورده‌های خونی از ارزش فراوانی در زمینه پزشکی، دارویی و درمان بیماری‌ها برخوردار شده و هر روز بر ارزش آن افزوده می‌شود. عدم جایگزینی دارویی برای این عنصر و نیاز شدید بیماران به این عنصر حیاتی باعث شده، مانند یک کالا مورد خرید و فروش و به عنوان یک صنعت پررونق مورد توجه سودجویان قرار گیرد. اکثر کشورها با الهام از توصیه‌نامه‌های بین‌المللی و قطع‌نامه‌های الزام‌آور یا غیر الزام‌آور، فروش خون و فرآورده‌های خونی را غیر مجاز دانسته‌اند. از طرفی این موضوع نباید به گونه‌ای باشد که موجب مواجهه کشورها با کمبود شدید خون شده و حیات بیماران نیازمند را به خطر اندازد و یا با سوء استفاده از این ضرورت‌های درمانی و کالانگاری خون، آن را دستاویز مقاصد شوم خود در جهت سودآوری قرار دهند، پس ضروری است بدون ممانعت از خرید و فروش خون و با نظارت دقیق بر روند آن از طریق قانونگذاری صحیح، حد تعادل را پیش گرفت تا ضمن تأمین خون کافی، سلامت و ایمنی آن را نیز تأمین نمود.

به عبارتی هر کشوری باید دارای یک مقررات ملی خون مناسب با نیازهای بهداشتی خود باشد. نکات مهمی که باید در این مورد رعایت شود، می‌تواند مبتنی بر توصیه‌های سازمان‌ها و مؤسسات بین‌المللی در این خصوص از جمله جامعه بین‌المللی انتقال خون (International Society of Blood Transfusion) و سازمان بهداشت جهانی باشد. به نظر می‌رسد عدم ممانعت فروش خون، مشتقات یا فرآورده‌های خون مانند پلاسما در برخی کشورها به هر ترتیب خود نشأت‌گرفته از اخلاق، در حد ضرورت و بدون جنبه کالانگاری برای کسب سود و تجاری نمودن آن می‌باشد.

References

1. Safi AH. [Translation of ethics in Islam]. Mughniyeh MJ (author). Sami Ghariry (researcher), Tehran: Dar Al-ketab Eslami Publication; 2008. p.12 [Persian]
2. Motevasel Arani M. Principles of medical ethics in Islam. Qom: University of Qom; 2005. p.11.
3. Safari Fard A, Rivandi S, Akrami M. Donors and Ethics. Journal of Medical Ethics and History of Medicine 2011; 4(6): 16. [Persian]
4. Dzik WH. Emily Cooley Lecture 2002. Transfusion safety in the hospital Transfusion 2003; 43(9): 1190-1199.
5. Hondius EH. Principles of European law. European Law Publication; 2008. p.134.
6. Wolfgang F. Germany, Greece, Lithuania, Hungary: Schriften zur Europäischen Rechtswissenschaft. Germany: Walter de Gruyter; 2011. Vol.12 p.239.
7. Charter of Human Rights & Freedoms. 1975. Quebec. s. 2; RSQ, c. C-12.
8. Titmuss R. The Gift Relationship: From Human Blood to Social Policy. London: George Allen & Unwin Ltd; 1970. p.78.
9. Law Reform Commission of Canada. Procurement & Transfer of Human Tissues & Organs; 1992.
10. Radin MJ. Contested Commodities. Cambridge: Harvard University Press; 1996. p.20-21.
11. Murray TH. Gifts of the Body and the Needs of Strangers. Hastings Center Rpt; 1987. p.30-38.
12. The Draft Civil Code of the People's Republic of China: English Translation (Prepared by the Legislative Research Group of the Chinese Academy of Social Sciences) Nijhoff eBook titles 2011, Huixing Liang, Publisher: Martinus Nijhoff Publishers; 2010. p.27.
13. Ronald D, Miller M, Anesthesia S. Patient Blood Management Transfusion Therapy, Chapter 61, Elsevier PUB, Eighth Edition; 2015. Vol.3 p.1830-1832.

14. Derek J, Jones JD. Ethical & Legal Issues in the Supply of Blood Products. Study Paper for the Bayer Advisory Council on Bioethics; 1999. p.58-60.
15. McAulley C. Plasma Exchange & the Paid Donor System. Lancet; 1980. p.855.
16. Keown J. The Gift of Blood in Europe: An Ethical Defence of EC Directive 89/381. J Med Ethics 1997; 23(1): 96-100.
17. Mir Mohammad Sadeghi H. Offences against persons. 7th ed. Tehran: Mizan publication; 2014. p.573-566. [Persian]
18. Mir Mohammad Sadeghi H. Offences against properties and ownership. 43rd ed. Tehran: Mizan Publication; 2015. p.262-257. [Persian]
19. Mousavi Khomeini R. Tahrir Al-vasileh. 2nd ed. Qom: Publications of Dar Al-Elm Institution; 2004. Vol.2 p.482. [Persian]
20. Mousavi Khoi A. Mabani Takmeleh Al-Minhaj. Beirut: Dar Al-Zahra Publication; No date. Vol.1 p.317-318. [Persian]
21. Qorbannia N. Human rights and humanitarian law. Tehran: Organization of Islamic thoughts Culture Research Publications; 2008. p.121-122. [Persian]